

Miért nem szűnik meg a

Az új mindig „máshol” és „másként” jön létre. Gondoljunk az első automobilonkra: hintót formáztak. Annyiban voltak újak, amennyiben nem voltak hintók és annyiban voltak hintók, amennyiben nem voltak – még – autók. A nyomtatott könyv születéséhez vezető folyamatban nem a táblakészítők fához kötött gondolkodása töri át a határt, hanem az aranyművesek/fémművesek oldják meg a tömeg-nyomtatás titkát. Gutenberg nem filosz, nem filozófus, pláne nem alanyi költő volt. Leginkább Edisonhoz hasonlítanám. A digitális forradalom aktorai sem nyomdászok, hanem informatikai szakemberek, és a háttérben sem bibliofilek állnak, hanem (nagy) kereskedők, befektetők és az általuk finanszírozott fejlesztések. A kéziratos könyv idejében tartalomként a vallás-liturgia, antik irodalom-tudomány, politika-jog dominál, később jelenik meg a szórakoztatás. Nem azért, mintha nem lett volna rá – akár tömeges – igény, hanem azért, mert az élőbeszéd kultúrájában volt az élettere: a rögzült szövegek első formája az agyban, mint memóriában „tárolt szöveg”, terjedési, megnyilatkozási formája pedig a közönség előtti (f)elmondás, a „mesélés”, illetve később a felolvasás volt. Jusson eszünkbe az eposzi méret, valamint az élő beszéd és az éneklés összefüggése. Napjainkban úgy történik meg a digitális fordulat, hogy a közvélemény észre sem vette, hogy ma már nem készül „Gutenberg könyv” egyáltalán. Adatbázisok vannak, amiket nem magasnyomásos technikával „visszaszabutítunk” papírra.

A digitális, hagyományosan nyomtatott szöveg vitájában a tartósság, a megőrizhetőség újra nyitott kérdés. A papír alapú őrzés tapasztalata rendelkezésünkre áll: intézmény hálózat/ok, technikák, szakértelem, oktatás, elkötelezettség-hagyománytisztelet. A digitális megőrzésről rövid távúak a tapasztalatok, most tanuljuk. Ebben a műfajban fő az óvatosság, de ez nem zárja ki, sőt megköveteli az új technikai lehetőségek ismeretét, sőt a technikai fejlesztés számára szakszerűen benyújtott igények képviselését is: mit és hogyan „garantáljon” a digitális technika.

A szerzői jogok körüli folyamatok, a szerzői jog egyre kiterjedtebb és egyre differenciáltabb, nagyrészt jogi védelme ennek a vitának a része. A szerzők érdekében zajló hadműveletekről van szó. Mondjuk úgy, hogy a szellemi érték újratermelésének feltételeiért, garanciáért folyik a háború. Ha piac, akkor „megérje” új szellemi terméket létrehozni. Hogy a létrehozás szakaszának legyen autonómiája. A show-business szabályait ismerjük: a szappanoperák, vagy a Rambo I–II–III–IV stb. technikáját. Ezzel a technikával nehéz magas kultúrát, ezen belül művészetet, tudományt teremteni. Nem szuverenitásról beszélek, hanem autonómiáról. A posztmodern szöveg-irodalom után egyre-másra születnek új magyar regények. A közönség igényeihez igazodva a kiadók a történet-mesélő műfajoknak adnak elsőbbséget. És ez még, sőt egyáltalán nem RTL Klub, hanem gazdag, színes, termékeny kortárs irodalom. Ennek – egyik – feltétele a szerzői érdekek érvényesítése.

*

Megszűnik-e a régi jó könyv? Teszem fel a címben ígért kérdést. Nézzünk meg közelről párat a „rég jó könyv” köré fűzött hamis képek közül:

1. A gonosz és személytelen számítógép kiirtja a régi, jó, hagyományos értékek foglatát, a könyvet. A valóságban: a világ tele volt és van hamis, hazug, csúnya könyvekkel (is). Ez a jelenség épp a Gutenberghez köthető tömegtermelés, a jó kapitalista piaci szabályok érvényesülésének természetes következménye. Gutenberg forradalma elsöpörte a kéziratos könyv egész „iparát”. Amit használni tudott, azt beépítette – lásd illusztrációk-mellékletek-díszítmények ügye: fatábla nyomatok, litográfia stb. – egészen a fotó megjelenéséig – a többi elől elszívta a levegőt.

2. A könyvnek „szaga”, „lelke”, igényesebb fogalmazásban praktikus használhatósága és szépsége-kultúrája van. A valóságban: minden olyan érv, ami a könyv tökéletességére épít, maga bizonyítja, hogy olyan „fejlettségről” beszél, amiben már nehezen képzelhető el további, pláne ugrásszerű fejlődés.

3. Nem tudok és nem is lehet olvasni monitoron. A valóságban: azok az érvek, amik a digitális olvasófelületekre irányulnak, akár jogosak, akár nem, nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy beláthatat-

könyv, ha egyszer igen?

lanok és – egyelőre – kimeríthetetlenek a digitális forradalom technikai tartalékai: Hacsak el nem faragjuk! – ahogy a bölcs székely sóhajtott fel.

Most akkor túlélő műfaj-e a papír alapú könyv, vagy nem? Egy túlélési formája biztosnak tűnik. A könyv pontosan leírható a sokszorosító grafika műszavaival – méret, anyag, technika, nyomtatási mód, példányszám – és közelebb áll a klasszikus sokszorosítási technikákhoz, mint a digitális print/glicée. Pedig ennek az új technikának az elismerése előrehaladott állapotban van, egyre több kiállításon, sőt a műtárgy kereskedelemben is akceptált forma. Ez a „művészi létezés” lehet az őrzés – egyik – formája. A tömegtermelésben és fogyasztásban már elvesztette korábbi jelentőségét.

A változások törvényszerűek, de a formájuk, módjuk nem. A változás sok eredményt hoz, de sok kárt is. Épít és rombol. Talán legnagyobb gondunk az, hogy mennyi kárt kell elviselnünk, és mennyit őrizhetünk meg az elődöktől. Az őrzésnek és a múlt tudásának olyan nagy a jelentősége a szememben, hogy az avant-gárd módjára – ismételtelen – ajánlom becses figyelmükbe a retró-gárd, az utóvéd harc fogalmát. A gyorsuló időben egyre fontosabb és egyre megkerülhetlenebb a múlt ismerete. Talán nem rossz módszer, ha rák módjára, farral haladunk előre, és visszafelé – is – számon tartunk tájékozási pontokat, hogy ne tévesszünk utat.

A kéziratos könyv, ethosza szerint minden egyes példány, az eredetire, az *elsőre* mutat: egy az Isten, egy az Igazság, és a könyv az ő prófétája. Gutenberg találmánya óta klónokat gyártunk, minden kötet egyforma és minden könyv végtelenül sok akar lenni. Ha jó, ha rossz. Ez a természete, ez a „karcigén” növekedési kényszer. Végiggondolandó, hogy milyen változást hoz a digitális fordulat? Mi az értelme a soknak-kevésnek, ha egy adatbázisból töltjük le a „könyvünket”? Mi az egyedi, ki és hogyan sokszorosíthat? Praktikusán, szerzői jogi, kereskedelmi értelemben? Eltűnik-e az egyediség, az „én könyvem” lehetősége vagy épp most jön vissza?

Itt álljunk meg egy pillanatra: A (nyomtatott) könyv, mint az olvasás hordozója, születése óta áru. Épp az árutermelő piac igényei hozták létre. A korai – kéziratos és átmeneti – szakaszban, ritkásága, és használati módja miatt drága, nagyon drága volt. A tömegtermék se olcsó, csak másként alakul a befektetés, a termelési költségek, és a fogyasztói árban realizált profit viszonya. A korai könyv – épp luxus termék mivolta okán – előállításá azonos volt a szintén luxusnak számító műalkotásokéval. Mecénás kellett hozzá és nem befektető.

Szimbolikus (hatalmi-politikai) eredményt vártak tőle és nem profitot. A különbség elsősorban a példányszámokban ragadható meg, vagyis az egyeditől a nagy példányszám felé mutat a fejlődés. A digitális forradalom ezt a termelési struktúrát forgatja fel, hisz elég egy, de korlátlanul letölthető/hozzáférhető „mester példányt” előállítani. Eltűnik az előre legyártott példányszám mint technikai-gazdasági-kereskedelmi szakasz.

*

Kiveszik-e a könyv? – hagytam a végére a közszájon forgó kérdést. Mint minden közhellyel, ezzel sem az a baj, hogy igaz-e, vagy sem, hanem az, hogy elveszi a helyet a valódi problémafelvetés, a kritikai gondolkodás elől. Utóbbi persze nem olyan gömbölyű, nem ígér befejezett megoldást, hanem kényelmetlenül és terhesen igénybe veszi az embert: tudni kell, választani kell, dönteni kell, kockázatot kell vállalni. Köztünk legyen mondva ezek egyben a szabadság paraméterei is. A szabad ember – nem feltétlenül – boldog, inkább érvényes, hasznos, felelős, kíváncsi stb. Nagy felelőssége a vizuális művészeteknek, hogy ezekben a kérdésekben a művészek is mondjanak véleményt, foglaljanak állást, hisz mindazok az anyagok, mindazok a technikák, amik a könyv kultúrájához kapcsolódnak, épp a művészi feldolgozásban kaphatnak új életet, új értelmezést. Az új generációk felelőssége és lehetősége, hogy az őrzés és újítás viszonyában arányt szabjanak avant-gárd és retró-gárd között.

Magyarországon is van gyakorlata, szervezete és immár hagyománya is az artbooknak, a művészkönyvnek. Módom volt ilyen kiállítások számára helyet adni az általam szervezett fesztiválokon ill. az általam működtetett Ráday Képesházban: Lengyel András *Menyeyi könyvtár* című kiállítását, vagy Pataki Tibor Sors-könyveit ajánlom figyelmükbe, ahogy a Magyar Művészkönyvesek Társaságának munkáját is. Minden hónap utolsó szerdáján Betű Társaság néven egy betűtervezőkből álló baráti-szakmai társaság, amolyan „betű-páholy” jön össze. Aki nézi a Ráday Könyvesház honlapját, tájékozódhat, legyen vendégünk. Jó szívvel ajánlom a váci Arcus Stúdió programját, akik következetesen és dicséretes szívóssággal adnak teret a könyvhöz kapcsolódó művészeti teljesítményeknek.

Többet írtam az olvasásról, mint a könyvről, hisz az olvasás a mi igazi képességünk, örökségünk, egyben felelősségünk is. Amit kaptunk és valamilyen állapotban továbbadunk. Ha az olvasásról beszélünk, akkor magunkról beszélünk. Az olvasáshoz fűződő viszony magunkhoz, emberségünkhöz fűződő viszony. Az ember olvas.... kézírást, nyomtatottat és digitálisat. ■■■

